

ҚЫТАЙ МЕН ҮНДІСТАННЫҢ ОРТАЛЫҚ АЗИЯ САММИТТЕРІ: СОҢҒЫ ӨЗГЕРІСТЕР

2022 жылдың 25 қаңтарында Қытайда Орталық Азия елдерімен дипломатиялық қарым-қатынастың 30 жылдығына арналған виртуалды саммит өтті. Екі күннен кейін, 27 қаңтарда Үндістан да дипломатиялық қарым-қатынастың 30 жылдығын тойлауға Орталық Азия елдерінің барлық басшыларын жинады. Екі виртуалды саммитке де Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Өзбекстан және Түркіменстан президенттері қатысты. Қытай мен Үндістан арасындағы дәстүрлі бәсекелестікті ескере отырып, тұспа-тұс келген екі саммит кездесулері Орталық Азия аймағындағы ықпалды бәсекелестікпен қатар, геосаяси бәсекелестік тұрғысынан кеңірек қарастырылды.

Қытай төрағасы Си Цзиньпин өз сөзінде аймақтың стратегиялық маңыздылығына тоқталып, табысты ынтымақтастықтың мысалдары ретінде көлік саласында жүзеге асырылып жатқан жобаларды, соның ішінде мұнай мен газды тасымалдау жобаларын атап өтті. Қытайдың Орталық Азия өңірімен ағымдағы ынтымақтастықты дамытуға мүдделілігін растай отырып, кейінірек талқыланатын жаңа даму бағыттарын ұсынды. Үндістан премьер-министрі Нарендра Моді Үндістанның сыртқы саясатындағы «кеңейтілген көршілік» саясаты аясында Орталық Азия аймағының маңыздылығын атап өтті. Премьер-министр Моді өз сөзінде аймақтық диалогтың маңыздылығына және Үндістан мен Орталық Азия мемлекеттері басшыларының бірінші саммитінің символдық маңыздылығына тоқталды. Шын мәнінде, Президент 2022 жылғы Үндістанның Республика күніне Орталық Азия мемлекеттерінің басшыларын басты қонақ ретінде қатысуға шақырған болатын. Алайда COVID-19 жағдайларының көбеюіне байланысты іс-шара кейінге қалдырылды. Дегенмен, Үндістанның Орталық Азия елдерінің басшыларымен кездесуге ниетті болуын аймаққа деген стратегиялық маңыздылықтың көрсеткіші деп санауға болады.

Қытай-Орталық Азия саммиті барысында Си Цзиньпин өзара тиімді ынтымақтастықты тереңдетуі үшін «Қытай+Орталық Азия» сыртқы істер министрлерінің кездесуі форматындағы жұмысты жалғастыратынын растады. Ал, Үндістан басшысы саммит форматын мемлекет басшыларымен бірге институттандыруды және саммитті 2 жыл сайын өткізуді ұсынды. Сондай-ақ, сауда және мәдениет министрлерінің кезекті отырыстары мен ұлттық қауіпсіздік кеңестерінің отырысын өткізуді ортаға салды. Осы бастамаларды үйлестіру үшін Нью-Делиде Үндістан-Орталық Азия саммитінің хатшылығы құрылмақ.

Екі саммитте де стратегиялық ынтымақтастық салаларының байланысы айтылды. Си Цзиньпин асырылған көлік жобаларын, соның ішінде мұнай және газ құбырларын жоғары бағалады. Си Цзиньпин Орталық Азия табиғи газ құбырының D желісінің, сондай-ақ, Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржол жобасының құрылысын жеделдету туралы өз ойын айтты. Моді өз сөзінде аймақпен байланысқа ерекше мән беріп, тікелей байланыстың қарқынды

екіжақты сауданың артуына үлкен кедергі болып отырғанына тоқталды. Моді Чабакхартында тауарлар мен қызметтердің еркін қозғалысы үдерісін жеделдетуге ықпал ететін бірлескен жұмыс тобын құруды ұсынды. Сондай-ақ, Орталық Азия мен Үндістан арасындағы екіжақты экономикалық өзара іс-қимылды арттыру үшін алдағы 30 жылға арналған аймақтық байланыс пен ынтымақтастықтың жол картасы ата көрсетілді.

Екі саммиттің де күн тәртібінде аймақтық қауіпсіздік бар деп айтуға болады. Ауғанстанда Талибан басқаруды қолға алғаннан бері аймақтық тұрақтылығы әртүрлі платформаларда, соның ішінде барлық мемлекеттер бір бөлігі болып табылатын Шанхай ынтымақтастық ұйымының механизмдері талқыланды. Қытай басшысы лаңкестікпен, экстремизммен және сепаратизммен күресудегі ұстанымын қуаттап, аймақтық қауіпсіздік желісін нығайту үшін бірлескен операциялар мен жаттығуларды одан әрі дамытуға шақырды. Қытай Ауғанстанға шұғыл гуманитарлық көмек көрсеткен алғашқы елдердің бірі болды. Ауғанстанды тәліптердің басып алуы бір жағынан оның батыс шекараларының және екінші жағынан «Белдеу және жол» жобасының қауіпсіздігі тұрғысынан Қытайдың қауіпсіздігіне қауіп төндірді.

Премьер-министр Моді де саммиттің басты мақсаты ретінде аймақтық қауіпсіздік пен өркендеуді белгіледі. Моді Ауғанстан бойынша жоғары лауазымды тұлғалардың бірлескен жұмыс тобын құруды қолдады. Ол негізінен Ауғанстаннан келетін қауіп-қатерге, негізінен экстремизмнің таралуына, терроризмге, есірткі тасымалына, иммиграцияға және басқа да мәселелерге қатысты жұмыс істейтін болады. Үндістан Ауғанстандағы тұрақсыздық мәселелері бойынша Орталық Азия өңірімен белсенді ынтымақтасады. 2021 жылдың қарашасында Үндістанда Ауғанстан бойынша Дели аймақтық қауіпсіздік диалогы өтті, оған Орталық Азия елдерінің қорғаныс министрлері, сондай-ақ Ресей және Иран министрлері Ауғанстанның көп өлшемді дағдарысын талқылауға қатысты. Ауғанстан мәселесі Сыртқы істер министрлері деңгейіндегі Үндістан-Орталық Азия диалогының үшінші отырысында да қарастырылды. Үндістан үшін Талибан исламшыл топтардың таралуына қауіп төндіру арқылы көтерілістерді күшейтуде. Бұған қоса, бұл Орталық Азия аймағымен байланыс жобаларына қауіп төндірді, өйткені Иранның Чабакхарт портымен жоспарланған байланыс Ауғанстан аумағы арқылы өтеді. Жалпы, Өзбекстан, Тәжікстан және Түркіменстан ортақ шекаралары бар Ауғанстандағы тұрақсыздық қауіпсіздікті сақтауда ортақ аймақтық тәсілді табу үшін Орталық Азия аймағымен тығыз жұмыс істеуді қажет етеді.

Орталық Азиямен сауданы ұлғайту Қытай мен Үндістанның басты басымдықты болды. Қытай 2030 жылға қарай Орталық Азия елдерімен сауда айналымын 70 миллиард долларға дейін ұлғайтуды жоспарлап отыр. Қытайдың Сауда министрі Қытай мен

Орталық Азия арасындағы тауар айналымы 100 еседен астам өскенімен, соңғы 30 жылда Қытайдың тікелей инвестициясы 14 миллиард доллардан асқанын хабарлады. Қытай төрағасы сонымен қатар Қытай мен Орталық Азия елдері арасында электронды коммерция ынтымақтастығы бойынша диалог механизмін, сондай-ақ өнеркәсіп және инвестициялық ынтымақтастық форумдарын құруды ұсынды. Сонымен қатар, Үндістан да сауда қызметін кеңейтуді ынталандыруда, қазіргі сауда көлемі 2020 жылы 3 миллиард долларға жетеді. Құрылған Сауда министрлерінің кездесуі сауда өзара іс-қимылын арттыруға бағытталған болса, Үндістан Еуразиялық экономикалық одақпен еркін сауда туралы келісім бойынша келіссөздер жүргізуде, бұл да сауда ағындарын арттыруға ықпал етеді.

Саммит барысында Си Цзиньпин үш жылда Қытай Орталық Азия елдеріне олардың өмір сүру бағдарламаларын қолдау үшін 500 миллион доллар грант бөлетінін және өзін-өзі дамыту мүмкіндіктерін күшейту үшін 5000-нан астам әлеуетті арттыру семинарларын өткізетінін мәлімдеді. Қытай жастарға 1200 мемлекеттік стипендия бөледі және Орталық Азия провинцияларында Конфуций институттары мен Конфуций кабинеттерін ашуға басымдық береді. Сонымен қатар, 2022 жылы Қытай Орталық Азия мемлекеттерінің медициналық орталықтарына қолдау көрсетіп, қосымша 50 миллион доза вакцина жіберуді жоспарлап отыр. Мұндай бастамаларды үйлестіру үшін Қытай-Орталық Азия денсаулық сақтау саласының жаңа альянсы ұсынылды.

Үндістан халықтар арасындағы байланыстарға да назар аударады. Осыған байланысты Үндістан Орталық Азия дипломаттары мен жастары үшін кәсіби оқыту бағдарламаларын ұсынуды мақсат етіп отыр. Нью-Дели жыл сайын Орталық Азия елдерінен 100 адамнан тұратын жастар делегациясын қабылдауды жоспарлап отыр. Үндістан Орталық Азиядағы инфрақұрылым, энергетика, IT және ауыл шаруашылығы жобаларына 1 миллиард доллар несиесі берумен қатар, 2020 жылы Орталық Азия студенттері үшін білім алу мүмкіндіктерін кеңейтетінін жариялады.

Жалпы, Қытай мен Үндістан Орталық Азия аймағымен қарым-қатынас жасауда ортақ мақсаттарды көздейді. Аймақтың стратегиялық геосаяси жағдайы қалыпты нарық және энергия экспортының үлкен әлеуеті бар. Орталық Азия өңірлік қауіпсіздік пен тұрақтылықты сақтауда да маңызды. Қытай да, Үндістан да әртүрлі ауқымда және көлемде болса да, саммит барысында ынтымақтастықтың сауда-экономика, аймақтық қауіпсіздік және гуманитарлық байланыс сынды үш негізгі бағытына әлі де баса назар аударады. Орталық Азия мемлекеттері өздерінің көпвекторлы дипломатиясы аясында Қытай мен Үндістанның саясатындағы Орталық Азия аймағының орнын жоғарлауын құптады. Сонымен қатар, саммиттер жоспарланған мақсаттарға қол жеткізуге және аймаққа берілген маңыздылықты көрсету арқылы ынтымақтастықты жаңа деңгейге көтеруге ықпал етуде.

Жазушы: Альбина Муратбекова,

Еуразия ғылыми-зерттеу институты, Қазақстан

Саясат, сыртқы қатынастар және қауіпсіздік

- Қазақстан президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Ресейге сапары барысында ресейлік әріптесі Владимир Путинмен кездесті. Президенттер өңірлік деңгейдегі екіжақты қарым-қатынастардың және негізгі мәселелер бойынша өзара іс-қимыл мен көпжақты байланыстардың табысты дамып келе жатқанын атап өтті. Кездесу барысында президенттер білім саласындағы ынтымақтастыққа ерекше назар аударып, ресейлік жетекші жоғары оқу орындарының Қазақстанда филиалдарын ашуды кеңейтуге келісті (Kazinform, 10.02.2022).
- Өзбекстан мен Қазақстан президенттері келісімдерге сәйкес жақында екі ел арасында Парламентаралық ынтымақтастық кеңесін құру туралы келісімге қол қойды. Парламент спикері Ерлан Қошанов бұл парламенттер арасындағы, оның ішінде заңнамалық деңгейде өзара іс-қимылға жаңа серпін беретінін атап өтті. Сондай-ақ, Кеңес барлық келісімдерді жүзеге асыруда парламентаралық ынтымақтастықтың тиімділігін арттырып, екі ел арасындағы стратегиялық әріптестікті нығайта түсетінін мәлімдеді (Kun.uz, 10.02.2022).
- Мәскеуде Ұжымдық қауіпсіздік шарт ұйымына (ҰҚШҰ) мүше мемлекеттер парламенттеріндегі комитет басшыларының жұмыс кеңесі өтті. Іс-шараға қатысушылар ҰҚШҰ ұжымдық қауіпсіздік жүйесіндегі және Арменияның торағалығымен 2022 жылға дейінгі маңызды мәселелерді талқылады. Сондай-ақ, олар бірлескен іс-шараларды ұйымдастырудағы өзара әрекеттесу мәселелеріне назар аударды (Odkb-csto.org, 10.02.2022).
- Өзбекстан президенті Шавкат Мирзиёев Пәкістан премьер-министрі Иман Ханмен кездесті. Көшбасшылар түрлі салалардағы одан әрі ынтымақтастықтың перспективалары мен жоспарларын және Термез-Мазари-Шариф-Кабил-Пешавар теміржол жобасын жүзеге асыруды талқылады. Алдыңғы кездесудің сәтті өткеніне қанағаттанғандықтарын білдіргеннен кейін тараптар жоғары және көшбасшылар кездесулерінің күнтізбесін анықтау арқылы ынтымақтастығы одан әрі нығая түсетінін мәлімдеді (Centralasia.haberler, 07.02.2022).
- Түркіменстанның Орталық сайлау комиссиясы 12 наурызда өтетін кезектен тыс президенттік сайлауға дайындықты бастады. Осы мәлімдеменің алдында Президент Бердімұхамедов халықтық мәслихатта (парламенттің жоғарғы палатасы) сөйлеген сөзінде ел дамуының жаңа кезеңінде көшбасшылар мемлекетті басқарудың жолын жастарға беру керек деген идеяны құптағанын мәлімдеді. Сондай-ақ, Президент алдағы уақытта Халық істері Төрағалығын өзінің басты міндеті ретінде қарастырды жоспарлап отырғанын мәлімдеді (Türkmen.haberler, 12.02.2022).
- Түркия президенті Режеп Тайып Ердоған Шуша декларациясын ратификациялау туралы жарлыққа қол қойды. Құжатқа қол қою Түркі мемлекеттері ұйымының Ақсақалдар кеңесі делегациясының мүшелерін қабылдау барысында өтті. 2021 жылы 15 маусымда қол қойылған Шуша декларациясын Әзірбайжан мен Түркия парламенттері бекітті. Құжатта Түркия мен Әзірбайжан арасындағы ынтымақтастыққа баса назар аударылып, саяси және әскери салаларда бірлескен әрекеттерге негіз болады (Anadolu Agency, 12.02.2022).

Экономика, қаржы және энергия

- Қазақстан криптовалюта өндіруді реттеуге арналған толыққанды шешімдер пакетін әзірлеуді және салық салуды енгізуді жоспарлап отыр. Үкімет елдегі барлық кен өндіруші шаруашылықтарды белгілеп, бақылайтын болады. Елдегі заңсыз криптофермалардың жылына 1,4 гигаватт электр қуатын пайдаланып жатқаны белгілі болды, бұл ресми жұмыс істейтін кеншілерден екі есе көп. Қазақстанның әлемдік тау-кен өндірісіндегі үлесі 18% болып, АҚШ-тан кейін екінші орында, ал Ресей үшінші орында (Qazaq TV, 10.02.2022).
- 2021 жылы Беларусьтың нақты экономика секторы 8,7 миллиард доллар шетелдік инвестиция тартты. Инвестициялардың жалпы көлеміндегі 42,6%-дық үлесімен Ресей бірінші орында, Украина (15,2%) және Оңтүстік Кипр (13,9%). Елдегі тікелей шетелдік инвестиция 6,6 миллиард долларға жетсе, Беларусьтегі коммерциялық мекемелердің шетелдік инвестициясы 5,9 миллиард долларға жетті. Шетелдік инвестицияның 80%-ы Ресейге бағыттала, Украина мен Оңтүстік Кипрдің үлесі 4,9% және 2,4% болды (BelTA, 11.02.2022).
- Өзбекстан Энергетика министрлігінің хабарлауынша, Өзбекстанның газды сұйықтыққа айналдыру (GTL) нысанында электр энергиясын өндіру нысаны пайдалануға берілген. Қарастырылып отырған нысан бүкіл кәсіпорынның жұмысына қажетті электр энергиясын өндіре бастайды. Сондай-ақ, Өзбекстанның ұлттық желісіне 45 МВт-қа дейін және жалпы алғанда 90 МВт-қа дейін қосымша электр қуатын береді. Өзбекстан GTL жалпы құны 3,42 миллиард долларды құрады (UzReport, 07.02.2022).
- Жақында Қырғызстан Статистика комитетінің Сыртқы сауда департаментінің басшысы Гүлсара Сүлейманова 2021 жылы елдің сыртқы саудасы мен өзара тауар айналымының көлемі 7,2 миллиард долларды құрағанын хабарлады. 2020 жылмен салыстырғанда сауда көлемі 27%-ға өссе, экспорт 15,9%-ға қысқарып, импорт 49,8%-ға артты. Еуразиялық экономикалық одақ елдерімен сауда көлемі 3,4 миллиард долларды құрап, 2020 жылмен салыстырғанда 40,5%-ға өсті (Kabar, 10.02.2022).
- Әзірбайжанның Ирандағы елшісі Али Ализадениң мәлімдемесіне сәйкес Түркіменстан Иран арқылы Әзірбайжанға табиғи газ жеткізуді арттыруы мүмкін. Қазіргі уақытта тараптар келіссөздер жүргізуде. Әзірбайжан жоба арқылы аймақтық ынтымақтастықты дамытуды мақсат етіп отыр. Бұған дейін Иран шенеуніктері Түркіменстан газының Иран арқылы Әзірбайжанға жеткізілу көлемін жылына 15 миллиард текше метрге дейін арттыруға болатынын мәлімдеген. Қазіргі уақытта Әзірбайжан Иран арқылы жыл сайын 2 миллиард текше метр түркімен газын сатып алады (Orient, 10.02.2022).
- Жақында Түркияның Әзірбайжандағы елшісі Жахит Бағжи журналистерге Түркия мен Әзірбайжан арасындағы тауар айналымын 15 миллиард долларға жеткізу жоспарланып отырғанын хабарлады. Қазіргі уақытта тауар айналымы 4 миллиард доллардан асты. Бағжи Әзірбайжанда 5 мың түрік кәсіпкерінің фирма тіркегенін атап өтті. Бұл компаниялар Әзірбайжанда қызмет көрсету, туризм, денсаулық сақтау және азық-түлік салаларында жұмыс істей отырып, сауданың дамуына үлес қосуда (AzerNews, 12.02.2022).

Қоғам және мәдениет

- Ыстамбұлда Түркі мемлекеттері ұйымының Ақсақалдар кеңесі делегациясының 12-ші отырысы өтті. Кездесуде мүшелер Түркістан қаласында «ТҰРАН» арнайы экономикалық аймағын құру және «Түркі әлемінің көзқарасы-2040» тұжырымдамалық құжатын жүзеге асыру мәселелерін талқылады. Кеңес түркі мемлекеттері арасындағы ынтымақтастықты одан әрі нығайтуды мақсат етеді (Qazaqtv.com, 11.02.2022).
- Босния және Герцеговинадағы Стари-Град қаласының мэрі Ибрагим Хадзидбайрич ТҰРКСОЙ ұйымының шешімімен белгілі қазақ ақыны және философы Абайдың 175 жылдығына орай «Абай» медалімен марапатталды. ТҰРКСОЙ Бас хатшысы Дүсен Касейінов Сараеводағы 38-ші қысқы фестивальге орай Босния және Герцеговинаға сапары аясында медаль тапсырды. Хадзидбайрич ТҰРКСОЙ Бас хатшысы Касейіновке арнайы сапары мен марапаты үшін алғысын жеткізіп, ТҰРКСОЙ мен Босния және Герцеговина арасындағы жемісті ынтымақтастықты жалғастыруға ниет білдірді (Turksoy.org, 10.02.2022).
- Ресей Ішкі істер министрлігінің мәлімдемесіне сәйкес, Өзбекстаннан келген иммигранттар 2021 жылы Ресейде жұмыс істеуге берілген рұқсаттар (патенттер) саны бойынша бірінші орында тұр. 2021 жылы барлығы 2,221,826 адамға рұқсат берілді, оның 1,31 миллионы Өзбекстан азаматтарына, 787 мыңы Тәжікстан азаматтарына және 65 мыңға жуығы Әзірбайжан азаматтарына берілді. Украина және Молдова азаматтарына берілген патенттер сәйкесінше 37 мың және 17 мыңды құрайды (Avesta.tj, 07.02.2022).
- Қазақстан Экология, геология және табиғи ресурстар министрі Серікқали Брекесев Өзбекстан Республикасының Су ресурстары министрі Шавкат Хамраевпен кездесу өткізді. Отырыста Сыр Деря өзенінің орта және төменгі бөлігіндегі су шаруашылығы жағдайын жақсарту жөнінде бірлескен шаралар талқыланды. Кездесу нәтижесінде Шардара су қоймасына құйылатын ағынды ұлғайту және Достық мемлекетаралық каналынан суды тұрақты қамтамасыз ету туралы бірлескен шаралар туралы келісімдерге қол жеткізілді (Avesta-news.kz, 10.02.2022).
- Әзірбайжан мен түрік кинематографистері Екінші Қарабақ соғысы туралы фильм түсіруге келісті. Бұл мәселе Бакудегі Нинами атындағы кино орталығында өткен баспасөз мәслихатында талқыланды. Кездесуде фильм жобасының директоры Селлахаттин Санчаклы және басқа түсірілім тобы да қатысты. Бұл режиссердің Әзірбайжандағы екінші киножобасы болмақ, сондай-ақ түсірілімдер жазда басталады деп жоспарлануда (Azetnews.az, 12.02.2022).
- Ресей Білім және ғылым министрлігінің мәлімдемесінде Түркіменстан Ресеймен жастар арасындағы студенттік алмасуға белсенді қатысқан он елдің қатарына енді. 2022 жылдың қаңтарында Ресейдің жоғары оқу орындарында 30,6 мың түркімен студенті білім алды. Алғашқы ондыққа Қытай, Беларусь, Египет, Иран, Қазақстан, Қырғызстан, Моңғолия, Түркіменстан және Өзбекстан кіреді. Тізімде бірінші орында Қытай 10,4 мың студент алмасу процесіне қатысады (Turkmenportal.com, 09.02.2022).